

tarkoittaakin jokseenkin samaa kuin polyfonia: sitä että kirjailija antaa sankareidensa puhua ideoistaan omalla äänellä, tekijän mahdollisimman vähän kontrolloimina. On kuvaavaa, että perustellessaan Dostojevskin ainutlaatuisuutta romaanikirjailijana Bahtin esittää hänen tehtäväkseen »polyfonisen maailman rakentamisen ja eurooppalaisen, perusmuodoltaan *monologisen* (homofonisen)³ romaanin vakiintuneiden muotojen rikkomisen» (1991b: 22). — Siis monologisen vastakohtana on tässä polyfoninen, ei dialoginen.

Ehkä Bahtin huomaamattaan samastaa dialogisuuden polyfonisuuteen. Toisaalta hän soveltaa »dialogis-polyfonisen» keksintöään kirjallisuudentutkimukseen kapeasti. Sekä Bahtin että Vološinov nimittäin huipentavat teoksensa jaksoon, jossa käsitellään pääasiassa tekijän sanan suhdetta sankarin sanaan. He eivät siis käsittele dialogisuutta kirjoittajan ja lukijan välillä, mikä olisi saattanut johtaa tarkempaan käsitteistöön ja ennen muuta vielä radikaalimpiin ajatuksiin siitä, mitä kaikkea seuraa kielen dialogisuudesta.

TOINI RAHTU

LÄHTEET

- BACHTIN, MICHAIL 1991a: Rabelais och skrattets historia. Francois Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen. (Tvortšestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i Renessansa. Kääntänyt Lars Fyhr.) Toinen painos. Bokförlaget Anthropos. Uddevalla.
- BAHTIN, MIHAIL 1991b: Dostojevskin poetiikan ongelmia. Ks. esittelyn alusta.

³ Korostus ja parenteesi Bahtinin.

- BAKHTIN, M. M. 1981: The Dialogic Imagination. Four Essays. (Voprosy literatury i estetiki. Toim. Michael Holquist, kääntäneet Caryl Emerson ja Michael Holquist.) University of Texas Press. Austin.
- 1987: The Problem of Speech Genres. — Speech Genres and Other Late Essays. Toimittaneet C. Emerson ja M. Holquist, kääntänyt Vern McGee. University of Texas Press. Austin.
- HAAPANEN, JARMO — KEKKI, LASSE 1991: Kuka kutsui Bahtinin? Mihail Bahtinin suomenkielinen reseptio. — Koivunen, Anu — Riikonen, Hannu — Selenius, Jari (toim.): Bahtinboomi!
- HAKULINEN, AULI 1990: Kuka puhuu kertomuksessa eli naisten kutsut. — Naistutkimus — Kvinnoforskning 1.
- KOIVUNEN, ANU — RIIKONEN, HANNU — SELENIUS, JARI (toim.) 1991: Bahtinboomi! Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A, N:o 22. Turku.
- PESONEN, PEKKA 1980: Mihail Bahtin — formalisti, anarkisti vai marxilainen? — Tiede ja edistys 1.
- RAHTU, TOINI 1991: Millainen teksti tulkitaan ironiseksi? — Jussi Niemi (toim.): Papers from the Eighteenth Finnish Conference of Linguistics. Kielitieteellisiä tutkimuksia N:o 24. Joensuu.
- VOLOŠINOV, VALENTIN 1990: Kielen dialogisuus. Ks. esittelyn alusta.

Objekti ja rajattuus

PENTTI LEINO: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia.* Suomi 160. SKS, Helsinki 1991. 217 s.

Yksi fennistiikan tärkeimpiä mutta yhä keskeneräisiä tutkimusurakoita on objektin sijanvaihtelun kuvaus. Urakka on myös yleiskielitieteellisesti tärkeä, koska suomen objektin sijanvaihtelua näkyy

säätelävän aspektuaalinen merkitysoppositio. Tämän monessa kielessä hyvin keskeisen opposition ilmaisimena käytetään yleensä verbinmuotoja (suffiksointia ja tempuksia) tai erityisiä partikkeleita mutta ei sijoja kuten (itämeren-) suomessa. Aspektissa on kyse lähinnä siitä, kuvataanko tapahtuminen tai tilanne perfektiiviseksi, ts. ulkoisesti tai sisäisesti rajautuvaksi kokonaisuudeksi (esim. *Tönäisin häntä, Luin kirjan*) vaiko sitten imperfektiiviseksi, ts. keskeneräiseksi tai avoimeksi (esim. *Töniskelin heitä, Luen nyt kirjaa, Luin kirjaa*). (Tästä eteenpäin tarkoitan »tilanteella» Leino termin ja englannin *situation*-mallin mukaisesti kaikenlaisia lauseen propositionaalisia tarkoituksia, siis paitsi varsinaisia tilanteita (vrt. *Tällä hetkellä Suomi johtaa*) myös tapahtumisia (vrt. *Pekka pohtii asiaa*), muutoksia (vrt. *Maija punastuu*), suorituksia (vrt. *Putte luki sen kirjan*), saavutuksia (vrt. *Maija tavoitti lopulta Pekan*) jne.)

Lauseet ja tilanteet pohjautuu keväällä 1982 julkaistuun samannimiseen monisteeseen. Leino ilmoittaa kirjan esipuheessa, että kirja on karsittu muttei olennaisesti lisätty versio monisteesta. Tämä ei aivan pidä paikkaansa. Esimerkiksi jakson 9.6 kvasi-irresultatiivisuus on uusi oivallus. Ihmetyttääkin hiukan, miksi tekijä ei ole täydentänyt esitystään enempää, vaikkapa edes maininnoilla vuoden 1981 jälkeisestä objekti- ja aspektitutkimuksesta. Tätähän ei ole kovinkaan runsaasti, mutta se on yleiskielitieteellisesti (Dahl 1985, Lindstedt 1985) tai fennistisesti (Heinämäki 1984, Tommola 1986) painavaa. Olisi voinut myös karsia tekstistä sellaisia deiktisiä ilmauksia kuin »viime aikoina» (s. 147), joiden kiintopiste on yhtä hyvin vuosi 1982 kuin 1991. Joka tapauksessa on syytä iloita, kun tutkijain käsissä kulunut moniste on nyt saatavissa visuaaliselta hahmoltaan miellyttävänä kirjana.

Johdantoluvussa Leino ilmoittaa keskittyvänsä kirjassaan erityisesti suomen objektissa esiintyvään akkusatiivin ja

partitiivin vaihteluun; sen hän käsittää vallitsevaan ja varmastikin pääosin oikeaan tapaan semanttisehtoiseksi. Ennen tuon vaihtelun analyysia hän haluaa kuitenkin tutkia objektin asemaa suomen kielessä: »millainen on objektikonstituentin syntaktinen rakenne? voiko lauseessa olla useampia objekteja? millaisten verbien yhteydessä objekti voi esiintyä? mikä on objektin ja verbin semanttinen suhde?» (s. 14). Samalla Leino ilmoittaa yrittävänsä selvittää syntaksin ja semantiikan suhdetta.

Tarkastelen seuraavassa ensin eräitä Leino ajatuksia objektin asemasta kielessämme ja sitten vähän paneutuvammin yllä mainittua primaaritehtävää eli objektin sijanvaihtelun analyysia. Syntaksin ja semantiikan suhteen selvittämiseen en puutu kuin toteamalla, että Leino kirja kokonaisuudessaan on painava puheenvuoro sen puolesta, että objektin sijanvaihtelun »syntaksi» on ennen muuta semantiikkaa, että semantiikka ja syntaksi kietoutuvat ylipäätään kielessä (me) erottamattomasti yhteen ja että uskoa syntaksin ehdottomaan autonomisuuteen ei ole helppo puolustaa ainakaan suomen objektin pohjalta.

Objektin asema

Kirjan toisessa luvussa Leino pohtii, mikä on syntaktisen objektikategorian ja verbin transitiivisuuden suhde. Onhan tavanmukaista määritellä objekti transitiiviverbin pakolliseksi aktantiksi ja transitiivisuus syntaktisesti sen mukaan, liittyykö verbiin objektia. Kyse on eräänlaisesta kehästä: kummallakin selitetään toista. Leino havaitsee, että monella verbillä on sekä transitiivista että intransitiivista käyttöä ja että jotkut taas ovat tyypillisesti ja ääritapauksissa puhtaasti jompaakumpaa tyyppiä. Hän huomaa, että suomen verbin transitiivisuutta on vaikea kuvata merkityksestä irrallisena syntaktisena piirteenä ja että ratkaisevat kriteerit näkyvät olevan viime kädessä semanttisia (s. 34). Mutta hän jät-

tää eksplikoimatta, mitä tämä semanttinen transitiivisuus on ja mikä olisi sen mukainen objektin semanttinen erikoislaatu. Kolmannessa luvussa hän kyllä käsittelee eri objektityyppejä (mm. tulos-, kohde- ja sisällönobjekti) ja niiden välisen rajojen liukuvuutta, mutta transitiivisuuden merkitysluonne ei tästä kirjastu. Emme juurikaan opastu yleistoteamuksesta, että objekti osoittaa »sitä tilanteen osallistujaa, johon verbin ilmaiseva toiminta – millaista se sitten onkin – jossakin kielessä välittömästi kohdistuu» (s. 41). Hopperin ja Thomsonin tunnettu analyysi (1980) olisi varmasti ollut hyödyksi transitiivisuuden selvittelyssä.

Adverbiaalityyppi, jota on Tuomikoskesta (1976) lähtien nimitetty objektin sijainen määrän adverbiaaliksi eli OSMA:ksi, on Leinon kirjassa näkyvästi esillä. Kolmannessa luvussa hän esittelee tämän konstituentin ja analysoi sen ja objektin välistä rajaa. Varsin viisaasti hän korostaa, että vaikka on tyypillisiä objekteja ja OSMA:ja, niin on myös paljon ja monenlaisia rajatapauksia. Leino tähdentää silti prototyyppisen objektin ja OSMA:n semanttista eroa: edellinen edustaa tilanteen osallistujaa, jälkimmäinen rajaa tilanteen keston; vrt. *Matti söi aterian* ja *Matti söi tunnin (ateriaa)*. Esimerkin OSMA on »duratiivista» lajia, joka on tyypillisimpiä OSMA:ja. Sekin voi silti olla lähellä objektia (jollainen on lauseessa *Pekka voitti tunnin kulkemalla toista reittiä*). Leinon relatiivistava ja jyrkkien rajojen vetämistä kritisoiva näkemys poikkeaa edukseen kielioppien tavanomaisesta ja esimerkiksi opetuksen kannalta vahingollisesta tyylistä esittää syntaktiset kategoriat itseltään selvinä ja tarkkarajaisina.

Leino jatkaa objektin rajausongelmien pohdintaa kirjan neljännessä ja viidennessä luvussa. Onko lauseessa *Hän pelästyi tyhmyyttään* objekti vai syytä ilmaiseva partitiivimuotoinen adverbiaali? Kumpikin tulkinta on Leinon mukaan mahdollinen: lauseen voi tulkita kon-

tekstin mukaan joko niin, että »hän» pelästyi sitä, että oli ollut tyhmä, tai niin, että pelästymisen pohjana oli tyhmyys. Vain edellisessä tapauksessa on kyse objektista. Entä miten jäsentyy lause *Jatkan matkaani maantietä?* Jos siinä *maantietä* on adverbiaali, tämä on sitä myös vaikkapa lauseessa *Kävelen maantietä*. Leino kallistuu objektitulkinna puolelle, mutta korostaa, että diakronisesti kyse on adverbiaalista. Mutta jos lauseessa *Jatkan matkaani maantietä* jälkimmäinen NP on objekti, lauseessa on kaksi rinnastamatonta objektia, mikä on poikkeuksellista. Tällaisia kahden rinnastamattoman ja hyvin erityyppisen objektin lauseita on muunkinlaisia. Esimerkiksi *Toimimiehet valittiin entiset* sisältää »objektipredikatiivin», jota Leino pitää yhdenlaisena marginaalisena objektina. Samoin lauseessa *Jäniksiä olen ampunut vain kolme* voi ajatella olevan kaksi objektia. Toinen ilmaisee joukon, josta jotain ammutaan, ja toinen rajaa kvantifioiden määräkohteen. Edellisen partitiivilausekkeen adverbiaalinen luonne on kuitenkin niin vahva (vrt. *Jäniksistä ammuin vain kolme*), että muunkinlainen jäsenitys on periaatteessa mahdollinen (s. 80; lausetyypillä on myös intransitiivinen vastine: *Miehiä/miehistä oli paikalla vain kolme*).

Kahden objektin tapaukset saavat Leinon pohtimaan laajemminkin lausekkeen ja lohkeamisen ongelmia. Hän analysoi oivaltavasti elatiiviadverbiaalin ja -attribuutin suhdetta ja elatiivikonstituenttien lauseiden kaksijäseniteisyyttä (vrt. esim. *Haluatteko kappaleen tästä kankaasta* ja *Tästä kankaastako haluatte kappaleen*). Tältä pohjalta hän palaa partitiivin: »Partitiivi – vanha erosija – käyttäytyy monissa suhteissa samalla tavalla kuin elatiivi. Siksi ei ole perustetonta katsoa, että partitiivimuotoinen konstituentti voi esiintyä lauseessa myös adverbiaalina. Jos näin tehdään, – kahden objektin ongelmalta säästyään» (s. 91). Leino jättää kuitenkin viime kädessä avoimeksi, voiko lauseessa olla

kaksi rinnastamatonta, hyvin erityyppistä objektiä. Ratkaisu on järkevä ja kuvastaa koko kirjan pohtivaa ja kielen monitasoisuudelle sensitiivistä asennetta.

Kirjan 6. ja 7. luku käsittelevät infinitiivi- ja lauseenvastikeobjektin kuvausongelmia. Leino osoittaa, että infinitiiviobjektin transformationaalinen selittäminen lauselähtöiseksi ei ole tarpeen eikä luontevaa. Jossain *Isä käski Pekan lukea läksynsä* -tyyppisessä lauseessa objekti rinnastuu sellaiseen lokaaliseen tai lokaalissävyiseen adverbialiin kuin on lauseissa *Isä käski Pekan lukemaan läksyjä* tai *Isä käski Pekan sisään*. Infinitiiviobjekti muistuttaa toisaalta läheisesti vastaavafunktioista lauseenvastikeobjektia, mutta merkitys erottaa. Lauseessa *Kalle muisti ostaneensa luita koiralle* partisiippirakenne sisältää agenttivan omistusliitteen (vrt. *Kalle muisti Pekan ostaneen luita koiralle*) ja tiedon muistamisen ja ostamisen eriaikaisuudesta. Tämä aines puuttuu vastaavasta *Kalle muisti ostaa luita koiralle* -lauseesta. Sen infinitiivirakenne ei sisällä yhtä paljon spesifistä tietoa vaan sen rakenteen merkityksen ekstensio tuntuu laajemmalta (s. 106–). Lyonsiin (1977) nojaten Leino selittääkin, että infinitiivilauseessa ilmaistaan muistamisen objektiksi toisen asteen olio, tässä tapauksessa aikapaikkainen tapahtuma, ja partisiippirakenteessa kolmannen asteen olio, propositio (= todellisen tai kuvitellun aikapaikkaisen tapahtuman mentaalinen representaatio). Tällöinen propositio kyllä pohjaa todelliseen tai kuviteltuun aikapaikkaiseen tapahtumaan, mutta voi olla erityislaatunsa vuoksi vain intensionaalinen objekti: muistamisen, tietämisen, uskomisen tms. kohde (esim. *On totta, että Kalle osti luita*). Tapahtuma – toisen asteen olio – voi olla muunkinlaisena objektina (vrt. esim. *Kalle ehti ostaa koiralle luita* ja **Kalle ehti ostaneensa koiralle luita*). Leino (s. 131) kytkee vastakohtaan myös Popperin (1976) tunnettuun maailmojen kolmijakoon. Äsken esitetty *Kalle muisti ostaa koiralle luita*

ilmaisisi popperilaisen ensimmäisen maailman ja vastaava partisiippilause kolmannen maailman oliota.

Infinitiivilauseen ja partisiippirakenteen merkitysero ei kuitenkaan saa Leino ajattelemaan, että niiden välillä olisi jokin syvälinen syntaktinen ero ja etteikö kumpaakin voisi kuvata pelkällä pinta-rakenteella operoivassa syntaksissa (s. 130). Tämä merkitsee sitä, että partisiippirakennetta ei tarvitse johtaa transformatioitse vastaavasta *että*-sivulauseesta (kuten on tavallista tietyistä hankaluuksista huolimatta). Leino myös osoittaa, miten partisiippirakenne on kehittynyt kieleen täysin erillään sivulauseesyntaksista. Lisäksi hän vihjaa, että partisiippirakenteen ja *että*-lauseen synonyymisyys ei ehkä ole täydellistä, mutta tätä kantaansa hän ei perustele lähemmin (s. 133, alav.13).

Objektin sija

Leino tarjoaa jo kirjan alussa (s. 16–17) *raja t t u t t a* selitykseksi objektin akkusatiivimuotoisuudelle ja rajaamattomuutta partitiivin syyksi. Hän ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa perustele kantaansa eikä myöskään määrittele rajattuus-käsitettään. Määrittelyä ei kunnolla tule myöhemminkään kirjassa, mutta lukija saa vähitellen tuntumaa siihen, mitä Leino rajattuudellaan tarkoittaa. Mutta vain tuntumaa. Käy näet lopulta ilmi, että kirjoittaja tarkoittaa tuolla viisastenkivellään monia ja lopulta jopa vastakkaisia asioita. Se, että Leinollakin on vain tuntuma rajattuuteen selkeän näkemyksen sijasta, ei kuitenkaan ole mikään vakavasti moitittava piirre kirjassa: rajattuus on yhä 90-luvullakin sangen laajasisältöinen ja hämärä käsite keskeisestä aspektologisesta roolistaan huolimatta. Kirjan monisteoriginaalin ajalliseen taustaan nähden Leino soveltaa käsitettä vaistokkaasti ja luovasti. Sitä paitsi (lukijalle) käy loppujen lopuksi ilmi, että koko rajattuudella ope-ointi on toisarvoista sen muun rinnalla,

mitä Leino on objektin sijanvalinnasta oivaltanut. Palaankin rajattuuteen vasta kun olen selostanut, miten Leino käsittää suomen objektin sijan primaaristi määräytyvän.

Luvussa 9 Leino jaottelee tilanteet dynaamisiin ja staattisiin (Lyonsia 1977 seuraten). Staattinen tilanne on lähinnä olemassa oleva, muuttumaton ja jatkuva (esim. *Pekka on sairas/sairaana*). Dynaaminen tilanne on hetkellistä tai jatkuvaa tapahtumista; usein se on agentin kontrollissa ja tyypillisimmillään muuttumista. Dynaamisia tilanteita – siis staattisten tilojen vastakohtia – ovat mm. prosessit, teot ja tapahtumat (esim. *Lippu liehuu tulessa, Poika avasi ikkunan, Mies rakensi talon, Tyttö kasvoi isoksi, Pallo katosi näkyvistä*; kuten huomataan, tilanteiden luokittelu ei koske vain objektillisia eli transitiivisia lauseita).

Dynaamisen transitiivilauseen objekti on Leinon mukaan akkusatiivissa jos ja vain jos lause täyttää seuraavat kolme ehtoa: 1) ilmaisee tyypiltään teelistä eli päätepiteellistä tilannetta, 2) ilmaisee, että tilanteessa on saavutettu sen päätepite ja 3) ilmaisee muutoksellista tilannetta.

Termipari *teellinen* : *ateellinen* on peräisin Gareylta (1957; vrt. kreikan *télos* 'loppu'). Sitä on sittemmin hyödyntänyt mm. Comrie (1976; on syytä muistuttaa, että teelisyydellä tarkoitetaan joskus muutakin kuin Leinon ja vaikkapa Comrien päätepiteellisyttä: *rajattuus* (engl. *boundedness*) ja *teelisyys* (engl. *telicness*) esiintyvät joskus toistensa synonyymeina). Teellinen on tilanne, joka johtaa johonkin selvästi osoitettavaan päätepiteeseen, jonka jälkeen tilanne ei voi jatkua samana. Esimerkiksi lauseet *Pekka ui rantaan* tai *Paavo silittää paidan* ilmaisevat teelistä tilannetta: kun Pekka on päässyt rantaan ja Paavo saanut paidan sileäksi, on tietty kehä sulkeutunut ja samaa kokonaistoimintaa ei voi enää jatkaa. Sen sijaan lause *Akka silittää kissaa* tai *Pekka ui* ilmaisee atee-

lista tilannetta: kissa ei tule koskaan loppuun silitetyksi ja Pekan uiminen voi periaatteessa jatkua vaikka kuinka kauan, koska päätepiteettä ei ole ilmaistu (vrt. *Pojilla on hyvät harrastukset: Paavo heittää keihästä ja Pekka ui*). – Ateelisia ovat tietenkin myös staattiset tilanteet.

Ateelista dynaamista tilannetta ilmaisevan transitiivilauseen objekti on aina partitiivissa (esim. *Akka silittää kissaa*). Mutta partitiivi voi esiintyä myös teelistä tilannetta ilmaisevassa lauseessa. Näin on silloin, kun kuvataan tilanne vielä päätepiteeseensä ehtimättömäksi tai kun ei oteta kantaa tilanteen täyttyneisyyteen. Esimerkkejä: *Nyt Pekka silittää / on silittämässä paitaa, Matti myi (eilen) autoaan* (vrt. *Matti myi autonsa*), *Metsästäjä ampui lintua* (vrt. *Metsästäjä ampui linnun*). Jos teelisyttä ei pidettäisi Leinon tapaan vain tilannetyypin vaan myös yksittäisten tilanteiden ominaisuutena, voisi – kohta esitettävien rajauksin – sanoa yksinkertaisesti, että teellinen tilanne ilmaistaan akkusatiivilla ja ateellinen partitiivilla. Kielteinen, epäilevä tms. lause (*Pekka ei myynyt autoaan, Tuskin Pekka on myynyt autoaan, Pekka on haluton myymään autoaan*) kuvaa yhdenlaisen ateelisen tilanteen, joten sääntö on varsin kattava.

Asiaa mutkistaa se, että on selvästi teelisiä tilanteita, joita kuvaavissa lauseissa on tavallisesti partitiiviobjekti: *Auto vaihtoi kaistaa, Mies vaihtoi autoa, Mies muutti asua, Mies nosti hattua*. Tämmöisiä ei voi selittää vain siihen vedoten, ettei tilanteella ole selvää päätepiteettä (vrt. *Mies nosti kättään (sentin/-kaksi...)* ja *Mies nosti kätensä*). Jokin asun muuttaminen on selvästi päätepiteellinen tilanne, kokonaismuutos. Leino selittääkin tämmöiset »kvasi-irresultatii-visiksi» nimittämänsä partitiivit siltä pohjalta, että lauseiden ilmaisema muutos on palautuvaa, alku- ja lopputilaltaan identtistä/ekvivalenttia. Onhan hatu taas miehen päässä, kun sitä on tervehkien nostettu, ja onhan miehellä taas

asu tai auto, kun sitä/sellaista on vaihdettu. Olennaista näiden lauseiden analyysissä on se, etteivät pelkkä teelisyys (tilannetyypin ominaisuutena) ja päätepisteen saavuttaminen riitä akkusatiivin syyksi vaan tilanteen on oltava myös muutoksellinen. Kovin korosteisesti tämä muutoksellisuuden vaatimus ei kuitenkaan Leinon tekstistä käy ilmi. (Alkuperäisessä monisteessa siitä on vain pari mainintaa, kirjassa se sisältyy uuteen kvasi-irresultatiivisuusjaksoon, s. 168—.)

Leinon »teelisyysmalli» objektin sijanvaihtelun selityksenä merkitsee selvää edistystä aiempiin objektin sijan kuvauksiin verrattuna (mm. Setälä 1891, Ahlman 1915 — termi »resultatiivinen» on tästä työstä —, Sadeniemi 1929, Ikola 1954 ja 1972, Itkonen 1976 (1974), Dahl — Karlsson 1976). Käytän niistä yhteisnimitystä »resultatiivisuusmalli». Tämän mallin mukaan objekti on pääsääntöisesti akkusatiivissa, jos lause tai sen verbi on resultatiivinen, siis jonkinlaista tuloksellisuutta ilmaiseva. Resultatiivisuutta ei ole onnistuttu kunnolla määrittelemään eikä rajaamaan selvästi verbin, lauseen tai kuvatun tilanteen ominaisuudeksi. Toistetuimman luonnehdinnan mukaan resultatiivinen lause ilmaisee ratkaisevan muutoksen objektin tarkoitteen tilassa (näin mm. Hakulinen — Karlsson 1979: 181). Leino arvostelee aiheellisesti tällaista määrittelyä: mikä on objektin tilan muutoksen suhde oppositiopariin vaikkapa lauseessa *Vanhus ylitti katua : kadun* (s. 142)? Se, mitä Leino löytää hyödyntämällä teelisyyskäsitettä, antaa perinteiselle resultatiivisuudelle analysoidun sisällön: puhe on tyypiltään päätepisteellisestä ja päätepisteensä saavuttaneesta muutoksesta, joka ei ole ekvivalenttiin lähtötilaan palautuvaa. Tämä tulos ja siihen johtanut pohdiskelu on mielestäni Leinon kirjan arvokkain anti.

Perinteisessä resultatiivisuusmallissa on aina korostettu, että resultatiivisuus on eri asia kuin se »avokvantifiointi»

(termistä ks. esityksiäni 1988 ja 1991), jolla ilmaistaan tekemisen kohdistuvan vain osaan tai avoimeen määrään objektin tarkoitetta ja joka yhtenä tekijänä voi aiheuttaa objektin partitiivimuodon. Kyse on siis siitä, että jos sanon *Söin niitä mansikoita* pro *Söin ne mansikat*, jätän avoimeksi, söinkö kaikki mansikat; pragmaattisen päättelyn pohjalta kuulija useimmiten tulkitsee lauseeni niin, että söin vain osan. Resultatiivisuusmallin mukaan tällainen syöminen on kaikissa tapauksissa resultatiivista — mansikoiden sijainnissa ja olomuodossa tapahtuu ratkaiseva muutos — ja partitiivin aiheuttaja on tilanteen laadusta riippumaton kvantifikaatio. Tämän ajatuksen ymmärtää hyvin sen pohjalta, mitä subjektin sijanvaihtelusta tiedetään: lauseiden *Pöydällä on ne mansikat* ja *Pöydällä on niitä mansikoita* vastakohta on kuvatulla tavalla kvantifikaatiivinen. Subjektissa kvantifikaatio esiintyy puhtaana, siis resultatiivisuuteen liittymättömänä.

Koska kaikki perustellut distinktiot — ja juuri ne nimityksistä ja tulkinnoista riippumatta — ovat tieteessä arvokkaita, Leinon teelisyysmallin puutteena voi pitää sitä, että se ei tee eroa objektin alaa koskevan ja tapahtumisen kulkuun liittyvän ateelisyysvälillä. Puute olisi vähäinen, jos suomessa ei olisi mainittua subjektin sijan vaihtelua eikä toisaalta suurta joukkoa transitiviverbejä, joiden objektin kaasus näyttää määräytyvän samalla lailla puhtaan kvantifikaatiivisesti. Itkosesta 1976 lähtien niitä on nimetty »kvasiresultatiiveiksi» (vrt. äskeinen »kvasi-irresultatiivisuus», joka on tämän mallin mukainen muodoste).

Tilalauseiden ongelma

Kvasiresultatiivien joukko on ehdottoman sekakoosteinen. Yhtäältä se käsittää selvästi staattisia verbejä (esim. *Laatikko sisältää ne varastetut korut / niitä varastettuja koruja*, *Kalle omisti tämän kylän maat / maita*). Toisaalta on staat-

tisesti käytettyjä mutta (ainakin historiallisesti) primaaristi dynaamisia verbejä (esim. *Meri yhdistää Suomen ja Baltian, Syvä juopa erottaa meidät*). Tärkeä kvasiresultatatiivien ryhmä ovat havainto- ja tietämisverbit (esim. *Havaitsin ne miehet / niitä miehiä, Tunnen jo talon väen / väkeä*). Kaikille on ominaista, että ne vaativat semanttisesti motivoimattomalta tuntuvan akkusatiivin, ellei – tämä koskee vain osaa joukosta – objektin tarkoitteen määrällinen avoimuus edellytä muuta. (Jokin *Lumi peittää jo maan*-lauseen sijasta käytetty *Lumi peittää jo maata* ei voi saada avotulkintaa 'osan tai epämäärän maasta' kai siksi, että partitiivi käsitetään tässä muutoksetoman jatkuvuuden ilmaisimeksi.) Sen puolesta, että akkusatiivi todella olisi semanttisesti tyhjä tai motivoimaton, puhuu se, että akkusatiiviobjektillisiin irresultatiivilauseisiin voidaan lisätä duratiivinen OSMA päinvastoin kuin normaaleihin akkusatiivilauseisiin: *Kalle omisti ne maat vain vuoden, Näin sen vielä viisi minuuttia, Lumi peitti maan puoli vuotta* (mutta esim. **Koulutin hänet kymmenen vuotta*).

Leino selittää kvasiresultatatiivilauseet staattisiksi tilalauseiksi. Kyse olisi siis muuttumattomista, samoina säilyvistä tilanteista, jotka eivät sisällä tapahtumista, muutoksesta puhumattakaan. Nämä staattiset tilanteet eroavat dynaamisista (mutta yhtä lailla ateellisista) prosesseista. Esimerkiksi *Minä muistan hänet* ilmaisee staattista tilaa, mutta *Minä rakastan häntä* dynaamista prosessia. Kielemme kategorioi Leinon mukaan tiedon ja tunteen erilaisiksi tilanteiksi (s. 167), mikä selittää tunneverbien objektien partitiivin ja tietoverbien primarin akkusatiivin. Tämä näkemys ei oikein vakuuta, ei ainakaan kaikkien tietoverbien osalta. Tunneverbienkin käsittäminen dynaamisiksi eroaa siitä, miten ne luokitellaan yleensä puhtaasti semanttisesti (vaikkapa englannin kuvauksissa, esim. Mourelatos 1981).

Ilmaisevatko esimerkiksi lauseet *Huo-*

masin ne tyyppit yleisön joukossa ja *Huomasin niitä tyyppejä yleisön joukossa* tilaa? Heinämäki (1984: 165–166) on kiinnittänyt aiheellista huomiota siihen, että suomen kognitiivis-perkeptuaaliset verbit ovat pikemmin saavuttamis- kuin tilaverbejä. Lauseessa *Näin hänet heti* on kyseessä saavuttaminen, muutos: ensin ei ole yhteyttä kohteeseen, sitten on. Toisaalta verbillä on kyllä tilakäyttöäkin, esim. lauseessa *Näin hänet tunnin ajan*. Heinämäki arvelee, että tilalauseiden kognitiivisten verbien akkusatiiviobjekti johtuisi frekventimmasta saavuttamiskäytöstä. Jos näin on, Leinon ehdoton käsitys kaikkien objektin sijavalintojen suorasta semanttisesta motivaatiosta (esim. s. 14 ja 160) on väärä.

Leinon oletus kognitiivis-perkeptuaalisten tilanteiden ja tunnetilanteiden periaatteellisesta erikategoriaisuudesta kielessämme/kulttuurissamme on sikäläkin epäiltävä, että suomen lähisukukielissä tavataan laajalti yksinomaista partitiiviobjektia tieto- ja havaintoverbien yhteydessä (esim. viron *Näen/tean seda* 'näen/tiedän sen'). Eikä puhe-suomessaakaan tyyppi *Mä näin eilen kuule junassa sitä Jokkee* 'Minä näin – – Joken' ole mitenkään harvinainen. Jos olisi kyse syvemmästä ajattelutapaamme liittyvästä piirteestä, ei tällaista variaatiota kai olisi. Kognitiivis-perkeptuaalisia tiloja ilmaisevien lauseiden akkusatiiviobjekti on todellakin helpoin ymmärtää Heinämäen tapaan mallien ja ehkä suorastaan niihin liittyvän systeemikoherenssin tulokseksi. (Ks. myös Itkonen 1976: 181–184.)

Lauseissa ja tilanteissa ei pohdita kysymystä, voisivatko objektin sijaan vaikuttaa muut kuin semanttiset tekijät. Metodisena lähtökohtana tällainen puhdaslinjaisuus on varmaan edullinen mutta ei tulosten monipuolisuuden kannalta. Tutkimus tulee luultavasti löytämään vielä paljonkin Heinämäen ehdottaman tyyppistä leksikaalis-reaktionaalista objektin sijan valintaa ja ehkä myös yhtymään Heinämäkeen siinäkin, että si-

janvalinta on pieneltä osin puhtaasti syntaktista (esimerkiksi lause *En lukenut kirjaa päivässä, vaan kahdessa* on vain syntaktisesti kielteinen, ei semanttisesti; silti objekti on partitiivissa (mts. 168); vrt. päinvastainen tapaus *Olet liian nuori lukemaan sitä kirjaa*).

Rajattuuden ongelma

Miten aidoissa, siis *Minä omistan tuon*-tyyppisissä tilalauseissa voi olla akkusatiiviobjekti? Ateelisyyden, täyttymättömyyden ja muutoksettomuuden pohjalta odottaisi ehdottomasti partitiivia. Miksi staattinen ateelisyys sallii mutta dynaaminen estää akkusatiivin? Ja ennen kaikkea: mikä on tilalauseiden akkusatiivin suhde rajattuuteen? Leinohan kuvaa rajattuuden lähinnä tilanteen temporaaliseksi päätepisteisyydeksi, joka ilmenee objektin akkusatiivista tai joka sitten ilmaistaan duratiivisella OSMA:lla. Leinon ainoa selitys tilalauseiden akkusatiiveille on se, että ne ilmaisevat oppositiossa partitiiviin jonkinlaista »tilan täydellisyyttä» (vrt. esim. *Minä muistan vielä ne tunnussanat / niitä tunnussanoja*). Käsitämme, että kyse on samasta tilan täydellisyydestä v:s epätäydellisyydestä kuin subjektin sijaoppositiossa — ts. kaikki- ja avokvantifikaation vastakohdasta — mutta miten tämä suhteutuu siihen Leinon ydinteisiin, että akkusatiivi ilmaisee rajattuuutta ja partitiivi avoimuutta?

Ensin luulisi Leinolta jääneen huomaamatta, että yhdenlaisesta rajattuuudesta nytkin on kyse, mutta lukija käsittelee pian, että tällainen päätelmä ei sovi yhteen toisen Leinon pääteesin kanssa. Nimittäin sen, että yhden lauseen ilmaisemaa samaa tilannetta ei voi kahdesti rajata. Tällä teesillä Leino kytkee yhteen OSMA-tyyppisen rajauksen ja akkusatiivilla ilmaistun tilanteen täyttyneisyyden (vrt. *Luin kirjan, Luin kirjaa tunnin* ja **Luin kirjan tunnin*). Jos tila- ja — kuten kohta huomataan — muissakin transitiivilauseissa akkusatiivi-

villa ilmaistava subjektityyppinen »kaikkikvantifikaatio» luettaisiin rajattuuden yhdeksi muodoksi, pitäisi luopua uskota kahden rajauksen mahdottomuuteen (huom. esimerkiksi tilalause *Minä omistin sen/ne ainakin vuoden*). Tämä taas veisi pohjaa siltä yleistävältä rajattuu-ajattelulta, joka on jonkinlaisena deduktiivisesti todistettavana lähtökohtana Leinon kirjassa.

Kirjan epävarmuutta rajattuuden ongelman edessä kuvaa se, että Leino kallistuu yhdessä välissä sille kannalle, että tilalauseiden akkusatiivien ilmaisema »täydellisyys» onkin rajattuuutta (kokoava jakso 9.7) mutta esittää jäljemmissä jaksossa aivan päinvastaista (esim. s.181). Tässä vaiheessa hän kehittelee ajatuksiaan OSMA:n ja objektin akkusatiivin ilmaiseman rajattuuden suhteesta. Hauska on Leinon huomio, että rajamattomasta lauseesta voidaan lisäksi tehdä rajattu ja tästä taas rajaamaton ja niin loputtomiin: *Pekka luki lehteä — Pekka luki lehteä tunnin — Pekka luki lehteä tunnin päivässä — Pekka luki lehteä tunnin päivässä viikon* jne. Tällaisten hauskuuksien oheen kaipaisi pohdintaa siitä, mikä on duratiivisten OSMA:ien lauseeseen lisäämän rajattuuden suhde objektin ilmaisemaan rajattuuteen (jota siis on ehkä kahta tyyppiä). Toisin sanoen: millä perusteella lauseita *Luin kirjan* ja *Luin kirjaa tunnin* (ja ehkä lauseita *Omistin sen* ja *Omistin sen tunnin*) voi väittää samassa mielessä rajatuiksi? Ja yhdistääkö nimenomaan akkusatiivi noita kahta lausetyyppiä?

Lause *Luin kirjaa viikkoja* sisältää partitiivimuotoisen OSMA:n mutta on samassa mielessä rajattu kuin *Luin kirjaa tunnin*. Ei siis ole itsestään selvää, että rajauksellinen, kestoa ilmaiseva OSMA on akkusatiivissa. **Luin kirjan viikkoja* taas osoittaa, että duratiivisen OSMA:n ja dynaamisen lauseen objektiakkusatiivin yhteensopimattomuus on semanttista eikä välttämättä akkusatiivimuotoihin liittyvää. Kun vielä toisaalta jokin 2-akkusatiivinen *Omistin sen talon*

noin vuoden on mahdollinen, voisi ajatella, että mainitussa OSMA:n ja akkusatiiviohjettimen yhteensopimattomuudessa on kyse jostakin, jolla ei ole kuin välillinen suhde akkusatiiviin ja sille oletettuun rajattuus-merkitykseen. Yksinkertainen selitys ilmiölle on se, että duratiiviset OSMA:t ovat mittailmauksia ja että tällaisia ilmauksia voidaan soveltaa vain johonkin, jolla on mitattavaa ulottuvuutta. Teelinen akkusatiivilause – esim. *Luin kirjan* – ilmaisee tapahtumisen tai tekemisen analysoimattomana kokonaisuutena (Comrie 1976: 3–4), jonka suhteen kesto, ulottuvuus, on irrelevantti ja joka on mittaamista varten mielletävä toiseen, voisimme sanoa vaikkapa jaolliseen muotoon (vrt. *Luin kirjan : Luin kirjaa tunnin ja Tässä on se kirja : Tässä on sitä kirjaa 500 g*). Tämän näkemyksen puolesta puhuu sekin, että teelisen akkusatiivilauseen ilmaisevan tilanteen sisään emme yleensä voi sijoittaa ajallisesti mitään muuta tapahtumista, vaikka tilanteella tiedetään olevan kesto; on toisin sanoen samantekevää onko tuolla tilanteella kestoja tai minkä verran sitä on: *Liisan korjatessa autoa/*auton Pekka huomasi mustelman hänen niskassaan* (jos tilanteiden kestot kattavat toisensa, yhdistelmä käy: *Liisan korjatessa auton Pekka kokosi tavarat*).

Aspektien eron voisi kuvata de Saussurea (1988: 117) mukaillen kuvata sellaiseksi, että perfektiivinen lause hahmottaa tilanteen aikasuoralla paikallaan pysyväksi pistemäiseksi tai kestolliseksi kokonaisuudeksi ja että imperfektiivinen lause taas kuvaa tilanteen aikasuoralla ajan tahdissa eteneväksi tietynlajiseksi tapahtumiseksi tai olemiseksi. Edellisessä tapauksessa näkökulma on tilanteen ulkopuolella, jälkimmäisessä tilanteen sisällä (Comrie mts. 4). Perfektiivisestä tilanteesta voidaankin ilmoittaa vain sijainti aikasuoralla suhteessa joihinkin kiinteisiin tai määrättyisyydellä oleviin pisteisiin mutta ei absoluuttista kestoja (esim. *Korjaan auton / keksin ratkaisun kahdessa tunnissa / *2 tuntia / *tällä*

*hetkellä / *3:sta 5:een / *kauan*); imperfektiivistä tilannetta sen sijaan mitataan aidosti ja aivan samalla tavoin kuin aikaa: aikasuoralla *etenevästä* hetkestä käsin (*Korjaan autoa / keksin ratkaisua 2 tuntia / tällä hetkellä / 3:sta 5:een / kauan / *kahdessa tunnissa*). Duratiiviset OSMA:t ilmaisevat samaa aikasuoralla etenevän pisteen näkökulmaa kuin imperfektiiviset lauseet; siksi ne ovat yhtä soveltumattomia perfektiiviseen yhteyteen kuin nämäkin. Rajattuus ja rajaamattomuus ovat sangen etäisiä ja epämääräisiä käsitteitä tällaisien kognitiivisten suhteiden kuvastimiksi.

Se aspektuaalinen »rajattuus», jota teeliset akkusatiivilauseet ilmaisevat, ei ilmeisestikään eroa selvästi vain OSMA:ien antamasta temporaalisesta merkityslisästä, vaan myös spesifisesti teelisten adverbiaalien semanttisesta annista lauseelle. Miten muuten olisi mahdollista tuottaa sellaisia hyvämuotoisia lauseita kuin *Luin sitä kirjaa loppuun tunnin tai Tein sitä valmiiksi viikon?* Näissä sekä ilmaistaan tilanne päätepisteen saavuttaneeksi että rajataan tilanne duratiivisesti. Nuo esimerkit todistavat, että teelisten akkusatiivilauseiden erikoislaatu ei olekaan teelisessä loppuunsaatetuudessa vaan aspektuaalisessa perfektiivisyydessä, joka on eri asia. *Luin sitä kirjaa loppuun tunnin* kuvaa lukemisen hetkestä toiseen etenevänä prosessina ja fokusoi tekemisen laatuun, on siis toisin sanoen aspektiltaan imperfektiivinen lause. Ja silti se ilmaisee teelistä ja loppuunsaatettua tilannetta.

Jos 1) OSMA:ien ilmaisema ulkonainen temporaalinen rajattuus on olennaisesti eri asia kun 2) teelisten tilanteiden »sisäinen», tilanteen kokonaišahmoon liittyvä rajattuus ja tämä taas muuta kuin 3) tilalauseiden akkusatiivien sekä kaikkien lauseiden nominatiivien ja itse asiassa kaikkien ei-partitiivisten nominilausekkeiden rajattuus, joka puolestaan on vielä sitten toista kuin 4) teelisten adverbiaalien antama rajattuus, niin mitä hyötyä on abstraktiosta »rajattuus»?

Luulisin, että siitä on oikein käytettynä olennaistakin hyötyä kielen konseptuaalisten rakenteiden yleistävimmässä kuvauksissa mutta että suomen objektin sijnvaihtelun analyysi ei siitä paljon kostu. Ja jos suomen objektin sijnvaihtelun kuvauksilta vaaditaan praktista sovellettavuutta vaikkapa kielen ulkomalaisopetuksessa, niin sellainen ylen määrin vetoisa käsite kuin rajattuus on kai enintään kvasioppimisen ja siitä johtuvien turhautumisten lähde.

Lauseet ja tilanteet

on viisas, runsas ja äänenpainoiltaan miellyttävä kirja. Osin — ennen muuta rajattuus-teeman käsittelyltä — se kuitenkin on horjuva ja ajatuksellisesti keskeneräinen. Mutta tieteen edistymistä ajatellen tällaista horjuvuutta on tervehdittävä ilolla: *Lauseissa ja tilanteissa* ei kysymyksiä runnota väkisin pakkoratkaisuihin tai kätketä näkyvistä vaan lukija pääsee jakamaan ongelmat kirjoittajan kanssa. Ja kun ajattelee, kuinka vaikeista kysymyksistä suomen objektin sijnvaihtelussa on kyse ja kuinka kartoittamatonta kognitiomme rajattuuksineen ja muine ydintekijöineen vielä on, *Lauseiden ja tilanteiden* keskeneräisyys tuntuu itsestään selvältä. Eihän kai kukaan uskalla kehua suomen objektin ja aspektin tutkimusurakan olevan tai olleen ennen *Lauseita ja tilanteita* edes puolitiesä. Leinon kirja oli jo alkeismuodossaan vahva sysäys tai melkein käännekohta tälle visaiselle tutkimusprosessille ja samaan tapaan se toimii vielä pitkään. Kiitän tekijää ja onnittelen tiedeyhteisöä tästä teoksesta.

MATTI LARJAVAARA

LÄHTEET

- AHLMAN, ERIK 1915: Status objektivuksen, resultativuksen ja limitativuksen ilmaisemisesta taivutusopillisin keinoin Westhin Käsikirjan ja Messun tekstissä. Laudaturtyö, säilytteillä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa.
- COMRIE, BERNARD 1976: Aspect. Cambridge University Press. Cambridge.
- DAHL, ÖSTEN 1985: Tense and aspect systems. Blackwell. Oxford.
- DAHL, ÖSTEN — KARLSSON, FRED 1976: Verbien aspektit ja objektin sijnmerkintä: vertailua suomen ja venäjän välillä. — Sananjalka 18.
- GAREY, HOWARD B. 1957: Verbal aspect in French. — Language 33.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Jyväskylä.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1984: Aspect in Finnish. — Aspect bound, toim. Casper de Groot ja Hannu Tommola. Foris Publications. Dordrecht.
- HOPPER, PAUL — THOMSON, SANDRA 1980: Transitivity in grammar and discourse. — Language 56.
- IKOLA, OSMO 1954: Suomen lauseopin ongelmia. — Virittäjä 58.
- 1972: Partitiivi subjektin, objektin ja predikaatiivin sijana. — Kielikello 5.
- ITKONEN, TERHO 1976: Erään sijamuodon ongelmia. Opuscula instituti lingue Fennicae, Universitas Helsingiens 53 (Suomalainen tiedeakatemia: esitelmät ja pöytäkirjat 1974 (1976), 173–217).
- LARJAVAARA, MATTI 1988: Suomen kvantitatiivinen spesies. — Virittäjä 92.
- 1991: Aspektuaalisen objektin synty. — Virittäjä 95.
- LINDSTEDT, JOUKO 1985: On the semantics on tense and aspect in Bulgarian. Slavica Helsingiensia 4. Helsinki.
- LYONS, JOHN 1977: Semantics I–II. Cambridge University Press. Cambridge.

Kirjallisuutta

- MOURELATOS, ALEXANDER P. D. 1981: Events, processes, and states. — Syntax and semantics 14: Tense and aspect. Toim. Philip Tedeschi ja Anna Zaenen. Academic Press. New York.
- POPPER, KARL 1976: Unended question. An intellectual autobiography. Glasgow.
- SADENIEMI, MATTI 1929: Objektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. — Virittäjä 33.
- DE SAUSSURE, FERDINAND 1988: Course in general linguistics. Toim. Charles Bally, Albert Sechehaye ja Albert Riedlinger, käant. Wade Baskin. New York.
- SETÄLÄ, E. N. 1891: Suomen kielen lauseoppi. Kolmas, muutettu painos. K. E. Holmin kustannuksella. Helsinki.
- TOMMOLA, HANNU 1986: Aspektual'nost' v finskom i russkom jazykah. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 28. Helsinki.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1976: Objektinsijaisista määrän adverbiaaleista. — Virittäjä 82.